

6 Сиротюк, А. С. Организация полусубъектной деятельности специалистов в системе инклюзивного образования / А. С. Сиротюк // Almatater: Вестник высшей школы. – 2012. – № 4. – С. 66–70.

7 Сабельникова, С. И. Развитие инклюзивного образования / С. И. Сабельникова // Справочник руководителя образовательного учреждения. – 2009. – № 1. – с. 42-54.

8 Алехина, С. В. Принципы инклюзии в контексте развития современного образования // Психологическая наука и образование. – 2014. – №1. – С. 5-16.

9 Королева, Ю. А. Отношение к инклюзивному образованию педагогов общеобразовательных организаций / Ю. А. Королева // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2016. – Т. 20. – С. 77-80.

10 Шкутина Л.А., Рымханова А.Р. К вопросу о подготовке тьюторов для системы инклюзивного образования // Современные аспекты образовательного и воспитательного процессов в условиях обновления содержания образования: интеграция инклюзивного и общего образования: Сб. матер. междунар. конф. – Павлодар: ИНЕУ, 2017. – Т. 2. – С. 176-178.

11 Зверева В. И. Организационно-педагогическая деятельность руководителя школы. 2-у изд., перераб., доп. – М: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2011. – 336 с.

12 Хитрюк В.В., Симаева И.Н., Пономарева Е. И. Готовность будущих педагогов к работе в условиях инклюзивного образования: механизмы обеспечения: Вестник МДПУ им. И.П. Шамякина, 2013. – С.114-120

ӘОЖ 37.018

## ГУМАНИСТІК ИДЕЯЛАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГ ҚЫЗМЕТІНДЕГІ РӨЛІ: Е.А. БУКЕТОВ МҰРАСЫ

**Торбаева А.Р.**, Қарағанды қаласының білім бөлімі, «№82 жалпы білім беретін мектебі» КММ, Қарағанды, Қазақстан

Бұл мақалада Е.А. Бөкетовтың гуманистік идеяларының қазіргі әлеуметтік педагогикадағы орны мен маңызы қарастырылған. Ғалымның «адам – ең жоғарғы құндылық» қағидасы әлеуметтік педагогтың кәсіби іс-әрекетінде маңызды тұғыр ретінде талданады. Әлеуметтік педагог қызметіндегі гуманизм принциптерінің оқушылардың әлеуметтенуіне, олардың тұлғалық дамуына ықпалы көрсетіледі. Сонымен қатар, қазіргі қазақстандық мектеп тәжірибесінде гуманистік идеяларды қолданудың бағыттары айқындалады.

Қазіргі таңда Қазақстандағы білім беру жүйесі жаһандану дәуіріндегі жаңа әлеуметтік-экономикалық өзгерістерге бейімделіп, оқушының тұлғалық дамуына, рухани-адамгершілік құндылықтарын қалыптастыруға баса назар аударып отыр. Бұл үдерісте мектептің тәрбиелік қызметін жүзеге асыратын әлеуметтік педагогтің рөлі айрықша. Әлеуметтік педагог – тек қана оқушының әлеуметтік мәселелерін шешуші маман емес, сонымен қатар баланың тұлғалық дамуына қолдау көрсететін, оны қоғамға бейімдейтін және рухани құндылықтарға бағыттайтын жетекші тұлға.

Қоғамда орын алып отырған әлеуметтік қиындықтар (отбасы институтының әлсіреуі, әлеуметтік теңсіздік, ақпараттық кеңістіктің ықпалы, девианттық мінез-құлықтың көбеюі) мектеп оқушыларының әлеуметтік-психологиялық дамуына әсер етуде. Мұндай жағдайда әлеуметтік педагог қызметінің басты міндеті – оқушыға қолдау көрсету, оның құқықтары мен бостандықтарын қорғау, тұлғалық әлеуетін ашуға жағдай жасау.

Осы тұрғыдан алғанда, әлеуметтік педагогика ғылымының негізін құрайтын гуманистік идеялардың маңызы арта түседі. Гуманизм – баланы ең жоғары құндылық ретінде тану, оған құрметпен қарау, әрбір оқушының қайталанбас тұлға екенін мойындау қағидаларына сүйенеді.

Қазақстандық ғалым, қоғам қайраткері, академик Е.А. Бөкетовтың гуманистік ой-пікірлері осы бағытта ерекше мәнге ие[1]. Оның еңбектеріндегі «адам – ең жоғарғы құндылық» қағидасы әлеуметтік педагогтың кәсіби қызметіндегі басты бағдар ретінде қарастырылады. Бөкетовтың мұрасы тек ғылыми-педагогикалық ойға ғана емес, сонымен қатар қазіргі заманғы әлеуметтік педагогтың практикалық қызметіне де негіз бола алады.

Осы мақалада Е.А. Бөкетовтың гуманистік идеяларының әлеуметтік педагог қызметіндегі рөлі талданып, қазіргі мектеп жағдайында олардың қолданылу мүмкіндіктері қарастырылады.

### 1. Е.А. Бөкетовтың гуманистік идеяларының теориялық негіздері

Е.А. Бөкетов – қазақ ғылымы мен мәдениетінде ерекше із қалдырған тұлға. Ол тек химия ғылымының ғана емес, сонымен бірге әдебиет, публицистика, педагогика салаларында да еңбек еткен әмбебап ғалым болды. Оның еңбектерінің өзегінде адамға деген құрмет, оның ар-намысы мен қадір-қасиетін қорғау идеясы жатыр.

Бөкетов ең алдымен «адам – ең жоғарғы құндылық» деп атап көрсетіп, қоғамның дамуы мен өркендеуінің негізі жеке тұлғаның үйлесімді қалыптасуына байланысты екенін дәлелдеді. Бұл идеялар қазіргі әлеуметтік педагогика ғылымының басты қағидаларымен үйлеседі.

Сонымен қатар, ғалымның «әлеуметтік әділеттілік», «қоғамдық жауапкершілік», «рухани мәдениет» туралы ойлары бүгінгі күні мектептегі әлеуметтік педагог қызметіне бағыт-бағдар беруде. Әлеуметтік педагог өз жұмысында әрбір баланың әлеуметтік жағдайын ескеріп, оның мүддесін қорғауға, мектеп пен отбасы арасындағы байланысты нығайтуға ұмтылуы тиіс.

### 2. Әлеуметтік педагогикадағы гуманистік қағидалардың ғылыми тұғырлары

Әлеуметтік педагогика ғылымы гуманистік педагогикамен тығыз байланысты. Я.А. Коменский, Ж.-Ж. Руссо, А. Макаренко[3], В. Сухомлинский[4] еңбектерінде гуманистік тәрбиенің негіздері қаланған болса, қазақстандық ғылымда бұл идеяларды Е.А. Бөкетов[1], Ә. Бейсенова, С. Қалиев, Қ. Жарықбаев сынды ғалымдар дамытты.

Гуманистік көзқарасқа сәйкес:  
әрбір бала қайталанбас тұлға болып саналады;  
педагогикалық қарым-қатынас өзара құрмет пен сенімге негізделуі тиіс;  
тәрбиенің басты мақсаты – оқушыны қоғамға бейімдеу ғана емес, сонымен қатар оның ішкі әлеуетін ашу, шығармашылық қабілеттерін дамыту;

әлеуметтік педагог баланың құқықтары мен бостандықтарын қорғаушы болып табылады.

Бұл қағидаттар әлеуметтік педагогтың кәсіби стандарттарында да көрініс тапқан. Әсіресе, мектеп жағдайында қиын өмірлік жағдайдағы балалармен жұмыс істегенде гуманистік идеялар ерекше мәнге ие.

3. Қазіргі мектептегі әлеуметтік педагог тәжірибесінде Е.А. Бөкетов идеяларын қолдану

Әлеуметтік педагогы ретіндегі тәжірибемізде Букетовтың гуманистік қағидалары күнделікті жұмысымда бағыт-бағдар болып келеді.

Қиын өмірлік жағдайдағы балаларға қолдау көрсету. Мұндай оқушыларға психологиялық көмек ұйымдастыру, құқықтарын қорғау, тегін тамақтану мен киім-кешекпен қамтамасыз ету шараларын жүзеге асыру – гуманизмнің тікелей көрінісі.

Отбасымен серіктестік. Ата-аналармен сенімді байланыс орнатып, отбасындағы тәрбиелік әлеуетті күшейтуге ықпал ету. Бұл – Букетов айтқан «әлеуметтік жауапкершіліктің» нақты көрінісі.

Қоғамдық ұйымдармен өзара әрекет. Балаларға арналған қайырымдылық акциялары, жазғы лагерьлерге жолдама беру сияқты шараларда әлеуметтік серіктестерді тарту.

Рухани-адамгершілік құндылықтарды қалыптастыру. Оқушыларға арналған сынып сағаттары, тәрбиелік іс-шараларда Букетовтың «адам – ең жоғарғы құндылық» идеясына сүйене отырып, баланың өзін қоғамның толыққанды мүшесі ретінде сезінуіне жағдай жасау.

Осы бағыттар әлеуметтік педагог жұмысының гуманистік бағдарға негізделуін қамтамасыз етеді және оқушылардың тұлғалық дамуына оң ықпалын тигізеді.

1. Гуманистік идеялардың ғылыми негіздері

Е.А. Бөкетовтің көзқарастары жалпы педагогикадағы гуманистік бағыттың жалғасы болып табылады. Я.А. Коменский, К.Д. Ушинский, В.А. Сухомлинский[4] еңбектерінде де баланы тұлға ретінде дамыту, оның жан дүниесіне ізгілікпен қарау негізгі қағидат ретінде қарастырылған. Ыбырай Алтынсарин де халықтық педагогикаға сүйене отырып, адамгершілік тәрбиесін басты орынға қойған.

Осы идеялар әлеуметтік педагогика ғылымының басты тұжырымдарына айналды. Әлеуметтік педагог әр баланың жеке қабілетін, қызығушылығын ескеріп, оның әлеуметтік ортаға бейімделуіне жағдай жасауы тиіс.

2. Әлеуметтік педагог қызметіндегі негізгі бағыттар

Әлеуметтік педагогтың жұмысы тек кеңес берумен шектелмейді. Ол бірнеше бағытта қызмет атқарады:

Құқықтық қолдау: Баланың құқығын қорғау, заңды ақпарат беру, мемлекеттік органдармен байланыс орнату.

Психологиялық сүйемелдеу: Баланың психологиялық жағдайын бақылау, мамандарға жолдау, жеке әңгімелесу.

Әлеуметтік көмек: Қиын жағдайға тап болған балаларды әлеуметтік қолдау (материалдық, моральдық тұрғыда).

Тәрбиелік жұмыс: Адамгершілік құндылықтарды насихаттау, ізгілікке баулу, отансүйгіштік сезім қалыптастыру.

Әлеуметтік серіктестік: Ата-аналармен, ұстаздармен, қоғамдық ұйымдармен бірлескен іс-шаралар өткізу.

3. Мектеп тәжірибесінен мысалдар

Мектептегі әлеуметтік педагог қызметтері Е.А. Бөкетовтің гуманистік идеяларымен тығыз байланысты.

Қиын жағдайдағы балаларға материалдық көмек ұйымдастыру;

Жазғы демалыс лагерьлеріне (мысалы, «Салют» лагеріне) оқушыларды жіберу;

«Қамқорлық», «Мейірім», «Жақсылық жолында» акцияларын өткізу;

Отбасымен байланыс орнатып, ата-аналарға кеңес беру;

Қоғамдық қорлармен, әкімдікпен, ҰЕҰ-мен серіктестік орнату.

Бұл жұмыстар гуманистік идеялардың нақты жүзеге асырылуына мүмкіндік береді.

4. Перспективалар мен инновациялар

Қазіргі заманда әлеуметтік педагогтың жұмысын жетілдіру үшін жаңа технологияларды қолдану қажет:

Электронды күнделік арқылы ата-анамен жедел байланыс орнату;

Онлайн психологиялық кеңес беру;

Балаларды қорғау бағытындағы мобильді қосымшалар қолдану;

Әлеуметтік серіктестік аясын кеңейтіп, үкіметтік емес ұйымдармен ортақ жобалар жүргізу.

Болашақта әлеуметтік педагогика саласында гуманистік идеяларды іске асыру балалардың үйлесімді дамуына, қоғамның әлеуметтік тұрақтылығына үлес қосатыны анық.

Қорытындылай келе, Е.А. Бөкетовтың гуманистік идеялары – қазіргі әлеуметтік педагог қызметінің мазмұны мен бағытын айқындайтын ғылыми-теориялық негіз болып табылады. Оның «адам – ең жоғарғы құндылық» деген қағидасы әлеуметтік педагогтың күнделікті тәжірибесінде шешуші мәнге ие. Өйткені әлеуметтік педагог баланың әлеуметтік құқықтарын қорғап қана қоймай, оның тұлғалық дамуына, рухани-адамгершілік қалыптасуына ықпал етуі тиіс.

Әлеуметтік педагогтың жұмысы тек мектеп шеңберінде шектелмейді. Ол отбасы, қоғам, түрлі әлеуметтік институттар арасындағы байланысты үйлестіруші, бір жағынан – балалардың мүддесін қорғаушы, екінші жағынан – рухани тәрбие беруші болып табылады. Осы тұрғыдан алғанда, Букетов еңбектеріндегі гуманизм идеялары әлеуметтік педагогика ғылымының дамуымен толық үндеседі.

Бүгінгі таңда қоғамдағы әлеуметтік өзгерістер, ақпараттық технологиялардың дамуы, отбасы институтындағы қиындықтар балалардың тәрбиесіне де әсер етуде. Мұндай жағдайда әлеуметтік педагогтың гуманистік ұстанымдарға сүйенуі – уақыт талабы. Бұл ұстанымдар:

- баланың жеке тұлға ретіндегі ерекшелігін құрметтеу;
- қиын жағдайда қалған оқушыларға әлеуметтік-құқықтық қолдау көрсету;
- ата-аналармен серіктестік қарым-қатынас орнату;
- қоғам мен мектеп арасындағы байланысты нығайту арқылы балаға жан-жақты көмек ұйымдастыру.

Е.А. Бөкетовтың ғылыми-публицистикалық еңбектерінде көтерілген әділеттілік, ар-намыс, рухани мәдениет мәселелері қазіргі мектеп жағдайында өзектілігін жоғалтпайды. Керісінше, олар әлеуметтік педагогтың кәсіби міндеттерін атқаруда практикалық бағдар береді.

Сонымен, әлеуметтік педагог қызметінде гуманистік идеяларды жүзеге асыру – баланың әлеуметтік саулығын қамтамасыз етудің, оны қоғамның толыққанды азаматы ретінде қалыптастырудың негізгі жолы. Бұл бағыттағы ізденістер мен тәжірибелер әлеуметтік педагогиканың ғылыми дамуына да, мектептің тәрбиелік әлеуетін арттыруға да зор үлес қосады.

#### **Пайдаланылған әдебиеттер тізімі**

1. Бөкетов Е.А. Таңдамалы еңбектер. – Қарағанды: ҚарМУ баспасы, 2002.
2. Выготский Л.С. Психология развития ребенка. – М.: Педагогика, 1996.
3. Макаренко А.С. Педагогикалық поэма. – Алматы: Мектеп, 1987.
4. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. – М.: Просвещение, 1974.
5. Мудрик А.В. Социальная педагогика. – М.: Академия, 2002.
6. Қожахметова Қ.Ж. Педагогика және тәрбие теориясы. – Алматы: Қазақ университеті, 2010.
7. Молдажанова А.Қ. Әлеуметтік педагогика: теория және тәжірибе. – Астана, 2018.

ӘОЖ 337.376

## **ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫ ТЕЖЕЛГЕН БАЛАЛАРДЫҢ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУҒА АРНАЛҒАН ӘДІСТЕМЕЛЕР**

**Туганбекова К.М.,** академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан  
**Болатова А.Қ.,** академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан

Аннотация. Таңдалған тақырыптың өзектілігі әрбір баланың өзінің психикалық даму процесінде ойлау дамуының қандай да бір деңгейіне ие болуымен расталады, бірақ психикалық дамуы тежелген балаларда даму дәрежесі мәселесі ерекше маңызды болып табылады. Ғылыми әдебиеттерде психикалық дамуы тежелген балаларда ойлау қабілетінің даму ерекшеліктеріне арналған зерттеулер аз емес, алайда осы санаттағы ойлау қабілетінің даму деңгейін арттыруға бағытталған әдістемелер туралы мәселе зерттелмеген күйінде қалып отыр. Мақалада мектеп жасындағы психикалық дамуы тежелген балалардың ойлау қабілетінің даму ерекшеліктеріне талдау жүргізіледі, сондай-ақ психикалық дамуы тежелген оқушылардың ойлау қабілетінің даму деңгейін арттыруға бағытталған әдістемелерге шолу жүргізілген.

Кілт сөздер: психикалық дамудың тежелуі, ойлау, әдістеме, даму, танымдық процестер.

Әдетте ойлау деп қоршаған шындықты қабылдау арқылы жүзеге асырылатын ойлау процесінің түрін түсінеді. Мектепке дейінгі және бастауыш мектеп жасындағы балалардың танымдық-ойлау процесінде басым болып табылатын көрнекі-бейнелі ойлау түрі ерекше маңызға ие. Алайда психикалық дамуы тежелген балаларға қатысты ойлаудың, егер қалыпты дамып келе жатқан балалармен салыстыру жүргізілсе, дамудың белгілі бір өзіндік жағдайлары бар.

Авторлар психикалық дамуы тежелген балаларда әдетте олардың айналасындағы әлем туралы мәліметтердің кедей қоры сияқты ерекшеліктер бар екенін, сөйлеу кемшіліктері бар екенін, объектілерді жинақтау, оларды ұсыну, пәндік суреттермен үлгі бойынша жұмыс істеу міндеттерін шешу барысында қалыптасатын қандай да бір қиындықтар ұдайы туындайтынын атап өтеді [1]. Бұл ойлау қабілетінің дамуындағы белгілі бір кемшілікті көрсетеді, бұл мектептегі оқу процесіне сөзсіз әсер етеді.

Көрнекі-бейнелі ойлауды толық көлемде дамыту - ойлау қызметінің неғұрлым күрделі нысаны үшін психикалық дамуын кідіртумен балалардың мектеп жасын қалыптастыру үшін маңызды критерий. Мұндай жағдайда ойлауды түзетуге және дамытуға бағытталған кез келген жұмыс, міндетті түрде ойлаудың күрделі нысандарының (оның ішінде логикалық), сондай-ақ ойлаудың көрнекі-пәрменді және көрнекі-бейнелі түрлері жатқызылатын ертеректегі, генетикалық жағдайларға қатысты айқын ұғымдардың дамуына ықпал ететін шарттарға құрылуы тиіс.

Психикалық дамуының тежелуінен зардап шегетін мектеп жасындағы балалардың көрнекі-бейнелі ойлау қабілетінің даму деңгейі төмендеген, оларда жалпылау және абстрагирлеу процестерінің неғұрлым төмен деңгейі бар, сондай-ақ жұмыс қабілеті бұзылған. Оларда шаршау тез, ақпаратты талдау және синтездеу процестері жас нормативтеріне сәйкес келмейді [2]. Мұндай балаларда қорытындылау кезінде қорытындылаушы болып табылатын сөздің кеңеюіне немесе тарылуына қатысты қателіктерге жол беріледі. Психикалық дамуы тежелген балалар әлеулі